
KLASİK İSLAM AHLAK FELSEFESİ ESERLERİNDEKİ ÇOCUK TERBİYESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON CHILD EDUCATION IN CLASSICAL ISLAMIC MORAL PHILOSOPHY WORKS

Dr. Öğr. Üyesi Hacı SAĞLIK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri

hsaglik@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2843-7576

Atıf Gösterme: SAĞLIK, Hacı, “Klasik İslam Ahlak Felsefesi Eserlerindeki Çocuk Terbiyesi Üzerine Bir Değerlendirme” Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Aralık 2024 (15), s. 1-29.

Geliş Tarihi:

16 Kasım 2024

Kabul Tarihi:

20 Aralık 2024

©2024 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Çocuk, genel olarak yetişkin olmayan, bedensel, bilişsel ve psikolojik olarak olgunluğa erişmemiş birey demektir. Çocuk eğitimi yani terbiyesi ise zamanın şartlarına bağlı olarak çocuğa dini, ahlaki, kültürel, örfi vb. değerler, bilişsel, duyuşsal, psiko-motor beceriler ile mesleki ve toplumsal unsurların öğretilmesi ve kazandırılması süreci gibi birçok hususu ifade eder. Çocuk terbiyesinin çok farklı boyutları mevcut olup bununla alakalı olarak tarihi süreçte farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. İslam düşünce tarihinde çocuk terbiyesi ile ilgili olarak görüş ve bakış açılarının yer aldığı alanlardan biri de klasik İslam ahlak felsefesi kitaplarıdır. Bu eserlerde dönemin dini, ahlaki, kültürel ve ekonomik şartlar ile eğitim anlayışına bağlı olarak çocuk terbiyesi ile ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. Bu makalede klasik İslam ahlak felsefesi eserlerinden olan İbn Miskevî'nin Tehzîbü'l-Ahlâk, Nasîruddîn Tusî'nin Ahlâk-ı Nâsırî, Celâleddin ed-Devvânî'nin Ahlâk-ı Celâlî ve Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî adlı eserlerindeki çocuk terbiyesine dair hususlar ele alınıp değerlendirilecek. Burada değerlendirme, yorumlama, mukayese etmeye dayalı bir yöntem kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Ahlak, Aile, Çocuk terbiyesi, Tedbirü'l menzil.*

Abstract: A child is generally an individual who is not an adult and has not reached maturity physically, cognitively and psychologically. Child education, or upbringing, refers to many issues such as the process of teaching and acquiring religious, moral, cultural, customary etc. values, cognitive, affective, psycho-motor skills, and vocational and social elements to the child, depending on the conditions of the time. Child education has many different dimensions and different perspectives have emerged in relation to this throughout the historical process. In the history of Islamic thought, one of the areas where views and perspectives on child education are included is the classical Islamic moral philosophy books. In these works, issues related to child education were emphasized, depending on the religious, moral, cultural and economic conditions and educational understanding of the period. In this article, issues related to child education will be discussed and evaluated based on the works of classical Islamic moral philosophy, namely Tehzîbü'l-Ahlâk by Ibn Miskevî, Ahlâk-ı Nâsırî by Nasîruddîn Tusî, Ahlâk-ı Celâlî by Celâleddin ed-Devvânî and Ahlâk-ı Alâî by Kınalızade Ali Efendi. Here, a method based on evaluation, interpretation and comparison will be used.

Keywords: *Education, Morality, Family, Child rearing, Tedbirü'l menzil.*

GİRİŞ

Eğitim kavramı, klasik olarak bireye istenilen davranışların kazandırılma süreci olarak tarif edilse de çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan eğitim, davranış değişikliğini, insanın bilgi ve bereci kazanmayı, yetenek ve kişiliği geliştirmeyi, kültürlenmeyi, çevreye ve topluma uyum sağlamayı ifade eden geniş bir kavramdır.¹ İslam dünyasında eğitimin karşılığı olarak kullanılan terbiye, korumak, ıslah etmek, yükseltmek manasındaki “rabv” kelimesinden türemiş olup genel itibariyle insanın bedensel, zihinsel, ahlâkî gelişmesini ile olgunlaşmasını sağlamayı ifade eder.²

İnsan anne karnına düştüğü andan itibaren gelişmeye, öğrenmeye dolayısıyla eğitime ihtiyaç duyar. Dolayısıyla eğitim bir süreci ifade eder ve bu süreç kendine has özellikleri ile değişik evrelere ayrılmaktadır. Bu evreler genel itibariyle “çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır”. Bu evreleri kesin bir çizgiyle birbirinden ayırmak mümkün olmasa da psikolog ve pedagoglar, genel itibariyle çocukluk dönemi gelişim dönemlerini de “bebeklik, ilk çocukluk ve son çocukluk” olmak üzere üç döneme ayırmaktadırlar.³

Bebeklik Evresi: Doğum ile 2 yaş arasındaki yaş aralığını kapsayan bu evreye "süt çocukluğu evresi" adı da verilmektedir. Bu evrede bebek, her açıdan yardıma muhtaç bir konumdadır. Bunun yanında o, gizli birçok yeteneği de kendisinde barındırmaktadır. Bu dönemde bebek, beslenme ve güvenlik gibi ihtiyaçlarının giderilmesinde birilerine ihtiyaç duyar ki bu da annedir. Bu evrede bebeğin fizyolojik, zihinsel, duygusal ve psişik fonksiyonları hızlı bir şekilde gelişmektedir. Bebek fiziksel olarak gelişirken diğer bir yandan da içinde yaşadığı ortamı tanımaya çalışır. Basit bazı kelimeler çıkartarak ve bazı hareketlerle dış dünyaya açılmayı dener. Etrafındaki uyaranları zihninde tutmaya çalışan bebek yeni davranışlar edinir. Bu evrede o, etrafı tanırken bir yandan da ortamdaki eşyalara karşı bir güven duygusu oluşturmaya başlar.⁴

Bu dönem bebeklerde algı ve hareket yeteneklerinin gelişimine bağlı olarak zihinsel ve duygusal gelişimin canlı olduğu bir dönemdir. Bebeklik dönemi bebeğin duyu organları

---

¹ Adnan Küçükoglu, "Öğretimle İlgili Temel Kavramlar", Öğretim İlke ve Yöntemleri, ed. Semra Güven-Mehmet Arif Özerbaş (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 3-4.

² Ziya Kazıcı-Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yay., 2010), 39/515.

³ Bkz. Eyüp Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4, (2004), 208.

⁴ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Aksisda Matbaası, 2000), 164; Eyüp Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri", 208.

aracılığıyla nesnelere tanıma ve onları keşfetme sürecini yoğun bir şekilde yaşadığı bir merhalede.⁵

İlk Çocukluk Evresi: Bu dönem genel hatları ile 2-6 yaş aralığını kapsamaktadır. Bu evreye “okul öncesi” veya “oyun dönemi” de denilmektedir. Bu evre çocukta toplumsal ilişkilerinde, bilişsel ve fiziksel, dil, kişilik alanında önemli gelişme ve değişimlerin yaşandığı evredir. Bedensel ve fiziksel gelişmeye bağlı olarak koşma, zıplama gibi psiko-motor hareketlerde ilerleme başlar. Dil alanında altı yaşına kadar binlerce kelime öğrenme ve karmaşık cümleler kurma becerilerini elde eder.⁶

Bu evrede çocuğun algı dünyası gelişmekle beraber o, dış dünyadan duyduğu ve gördüğü her şeyi bilinçsizce taklit ve tekrar eder. Bu nedenle bu evreye aynı zamanda “taklit evresi” de denir. “Çocuklarda hayli erken başlayan tamamen iradesiz ve adeta refleks şeklinde olan taklit eğilimi çocuğu yakınlarının her türlü hareketlerini taklide ve tekrara yöneltir”.⁷

Bebeklik döneminde çevresini keşfetmeye çalışan çocuk bu dönemde de merak duygusunu gidermeye yönelik faaliyetlere yönelir ve sorular sorar. Bebeklik aşamasındaki anne ve babaya bağımlılık özerkliğe ve bağımsızlığa doğru evrilir. Bu dönem, sosyal hayatı, aile ortamından okul, komşular ve arkadaş alanına doğru genişletirken toplumsal ilişkilerde değişimleri de beraberinde getirir.⁸ Bu dönem, çocukluk evresinin en önemli ve en canlı aşamasıdır. Bu evredeki bir çocuk için en önemli unsur oyundur. Çocuk oyun vasıtasıyla gerçek dünya ile hayali dünya arasında bir bağ kurmaya çalışır. Oyun, çocuğun sosyal, psiko-motor, bilişsel alanlardaki gelişimine önemli katkı sağlar.

Son Çocukluk Evresi: Bu dönem genel olarak kızlarda 6-11 erkeklerde ise 6-12/13 yaş aralığını kapsar. Günümüzde bu dönemde çocuk zorunlu eğitime başladığından bu evreye "okul çağı" veya "temel eğitim çağı" da denilmektedir.

Bu dönem, çocuğun bilişsel olarak işlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçtiği ve bu dönemin sonunda da yavaş yavaş soyut işlemlere adım atacağı bir evredir.⁹ Zihinsel öğrenmeler bu evrede başladığı için çocuk, bilgiyi öğrenmeye düşkünlüğü ile ön plana çıkar. Son çocukluk dönemi, eğitim ve öğretim açısından çok önemlidir. Okul öncesini

---

⁵ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, haz. Bekir Onur (Ankara: İmge Kitabevi, 2001), 165.

⁶ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, 248.

⁷ İbrahim Alaettin Gövsa, Çocuk Psikolojisi (İstanbul: Hayat Yayınevi, 1998), 80.

⁸ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, 249.

⁹ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, 342.

saymazsak çocuk ilk defa sistemli, planlı ve programlı eğitimle yüz yüze geldiği ve toplumsal hayata katıldığı için bu evre, psikologlar tarafından "çocuğun sosyo-kültürel doğumu" olarak da adlandırılmaktadır.¹⁰

Bu evre, çocuğun okula başlamasıyla beraber aile ortamından okul ortamına adım attığı dolayısıyla da sosyal hayatında önemli bir değişime yol açan evredir. Okula başlamadan önce anne babasını örnek alan çocuk için artık arkadaşları ve öğretmenleri ön plandadır. Bu dönemde okul ortamı, çocuğun kişisel bağımsızlığını kazanmasında, yaşlılarıyla geçinmeyi ve cinsiyet rolünü öğrenmede önemli bir işleve sahiptir.¹¹

Cinsiyet bilincinin oluştuğu bu dönemde çocuklar arasında gruplaşmalar meydana gelir. Özellikle bu gruplaşmaların oluşmasında cinsiyet etkeni ön plana çıkmaktadır. Yine kızlar ve erkekler kendi aralarında gruplara ayrılarak oyunlar oynamaya başlarlar. Bu evre zihinsel öğrenme döneminin başlangıcı olmakla birlikte bu dönemde duygusal öğrenme hala devam eder.¹²

Çocukluk kavramı, çocukluk dönemlerinin temel özellikleri ve bunlara bağlı olarak çocuk eğitimi, terbiyesi ve çocuklardan beklenti tarihi süreçlerde farklı anlamlar kazanmıştır. İslam düşüncesinde İslam ahlak felsefesi eserlerinde çocuk terbiyesi genel itibarıyla "ev idaresi" alanında ele alınmıştır. Bu çalışma da dönemleri bakımından önemli ahlak eserleri olarak kabul görmüş ve klasikler arasında yer almış olan İbn Miskeveyh'in (ö. 421/1030) *Tehzîbü'l Ahlak*'ı, Nasîruddin Tusî'nin (ö. 672/1274) *Ahlak-ı Nâsırî*'si, Celâleddîn Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Ahlâk-ı Celâlî* ve Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Ahlak-ı Âlâî*'sinde mukayeseli olarak çocukların eğitilmesi üzerinde bir değerlendirmeyi içermektedir. Bu makalede ilgili kitaplarda özellikle çocukların eğitimi için ayrılmış bölümler incelenmiştir. Burada İslam ahlak eserlerinde çocuk eğitiminin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Bu konuda daha önce Melek Yıldız Güneş tarafından ev yönetimi bağlamında *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*'nde "Tedbîrü'l-Menzil Literatüründe Çocukların Eğitimi" adlı bir sunum yapılmış ve yayınlanmıştır. Biz bu çalışmadan farklı olarak çocuk terbiyesini modern eğitim anlayışı ve İslam geleneği ile bağlantı kurup değerlendirmeye dayalı bir yöntemle meseleyi ele alacağız.

---

¹⁰ Kerim Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992), 23.

¹¹ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 421.

¹² Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretimi-Özel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Gün Yayınları, 1995), 73.

1. İslam'da Çocuk Terbiyesine Genel Bir Bakış

Çocukluk dönemi, terbiye bakımından insan için en önemli safhadır. Bu safha genel itibariyle doğumla başlayıp ergenliğe kadar devam eden süreçtir. İslam eğitim tarihinde bu dönem doğumdan süttten kesilinceye kadar ki evre olan “süt devresi, süttten kesilmesinden yedi yaşına kadar olan müdahale devresi, yedi yaşından on-on iki yaşına kadar olan temyiz devresi ve on ya da on iki yaşından ergenliğe kadar olan bülüğ evresi” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Süt evresi, isim verme, kulağına ezan okuma gibi hususların tatbik edildiğı ve çocuğun tamamen anneye bağımlı olduğı bir dönem iken, müdahale evresi çocuğun birçok davranışı öğrendiğı dönemdir. Çocuğun iyi ile kötüyü ayırt etmeye başladığı temyiz döneminde çocuk namaza alıştırılır. Bülüğ dönemi ise çocukluğun artık sona erdiği, dini açıdan da sorumluluğun başladığı evredir.¹³

Çocukluk dönemi bir aile ortamında geçtiğı için İslam'da aile çocuk eğitimi için en önemli kurum olarak kabul edilir. Aile, doğumla beraber çocuğun kulağına ezan okuma, ona güzel bir isim verme, çocuğun kişilik ve ahlaki gelişimini olumlu yönde geliştirme gibi her açıdan çocuktan sorumludur. Zira bu konuda peygamberimiz “*Her biriniz çobandır ve her biriniz idaresi altındakilerden sorumludur...Erkek, ailesinde çobandır ve idaresi altındakilerden sorumludur. Kadın kocasının evinde çobandır ve idaresi altındakilerden sorumludur*”¹⁴ buyurmuştur. Bu açıdan aile yani anne baba, çocuğun beslenmesinden tutun eğitiminden ve ahlaki gelişiminden birinci derece sorumludur. Onu helal rızık ile beslemek, ona Allah'ı, dua etmeyi öğretmek, çocukları arasında adaletli olmak, ona mahremiyet duygusunu aşlamak, faydalı bilgiler, ahlaki ve davranış kurallarını öğretmek ailenin çocuğa karşı olan temel sorumlulukları arasında sayılmaktadır.¹⁵

İslam'da çocuk terbiyesi hususunda üç önemli alan karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi çocuğa inanç konularını öğretmek gelir. İnanç konularından başta Allah'ı tanıtmak ve öğretmek gelmektedir. Diğer önemli konu da ibadetlerdir. Çocuğa yedi yaşından itibaren tedrici olarak ibadetleri öğretmek gelmektedir ki bunların başında da namaz gelir. Bunların yanında çocuk terbiyesinde ön plana çıkan husus ahlaki kurallar ile gelenek ve görgü kurallarının öğretilmesidir. Bu açıdan “selamlaşma, misafir karşılama ve ikramda bulunma, anne, baba ve

¹³ Abdulhalim Oflaz, “Çocuk Eğitimi/Terbiyesinde Nebevî Metod”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, (2017), 292-293.

¹⁴ Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullah el-Cûfi el-Buhârî, Sahîh-i Buhârî, çev. Abdullah Fevzi Kocaer (İstanbul: İmaj Yay., 2004), “Kitâbu'l-Cuma”, 500.

¹⁵ Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12, (2021), 61-76.

büyüklerle saygı; mevlüt, sünnet, hatim gibi toplantılara katılma ve buralardaki kurallara riayet etme, akraba ve hasta ziyareti, ihtiyaç sahiplerine yardım, yeme içme adabı, oturup kalkma ve uyuma adabı”¹⁶ çocuk terbiyesinde temel hususların başında gelir.

İslami anlayışa göre çocuk terbiyesinde gerek dini terbiyede olsun gerekse ahlak ve görgü kurallarının öğretilmesinde olsun, “*terbiyenin erken yaşta aile ortamında başlaması, anne babanın çocuğa bizzat rol model olması, anne baba ya da eğitmenin çocuğu iyi tanıması, eğitimde Allah sevgisinin ön planda tutulması, çocuğa karşı hoşgörülü ve anlayışlı olma, zaman zaman çocuğa ödül verme, çocuğa fiziki ceza verilmemesi*”¹⁷ gibi bazı temel prensiplere riayet etmek gerekmektedir.

İslam’da bir konu ele alındığında karşımıza iki önemli referans alanı çıkmaktadır ki bunlardan birisi Kur’an diğeri de Hadis ve peygamberimizin sünnetidir.

1.1. Kur’an-ı Kerim’de Çocuk Terbiyesi ile İlgili Hususlar

İslam dininin temel amacı insanın hem bu dünyada hem de ahiret hayatında saadete ulaşmasını sağlamaktır. Bunun ön koşulu da kişinin yaratanını bilmesi ve O’na kulluk yani ibadet etmesidir. Bunun için İslam’da çocuğun bu yönde yetiştirilmesi önemli bir husustur. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’in çocuk eğitimine verdiği önemi, içinde geçen "Rab" kelimesinde ve bu kelimenin kullanılış yeri ve gayelerinde görebiliriz. Zira "Rab" terbiye kelimesinin mastarıdır. Allah'ın güzel isimlerinden biri olarak “bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek” anlamına gelmektedir. Bu açıdan Allah, yaratıklarına düzen veren onları şekillendiren ve kullarını eğitendir.¹⁸

K. Kerim’de Allah insanın doğarken herhangi bir şeye ve bilgeye sahip olmadığını buyurmaktadır: “*Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi*” (Nahl 16/78). Demek ki insan doğduğunda cansızlardan farksız olarak cahil, fayda ve zararı bilmez bir halde yaratılmıştır. Hayata böyle başlayan bir varlığın yaptıklarından sorumlu tutulacağı döneme girerken onun, terbiye yolu ile olaylardan ibret alacak bir kabiliyetinin de var olması gerekir. İnsana eğitebilme özelliğini veren Allah onu bu konuda başıboş bırakmamış, terbiyesi ile meşgul olma işini anne ve babaya görev olarak yüklemiştir. Nitekim Kur’an, “*Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi (çoluk çocuğunuzu) yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz*” (Tahrim 66/6) buyurmaktadır. Buradan

¹⁶ Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar, 76.

¹⁷ Mehmet Emin Ay, “Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi II, ed. İbrahim Canan (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 362-371.

¹⁸ Bekir Topaloğlu, “Rab”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yay., 2007), 34/372.

hareketle Kur'an'a göre çocuk terbiyesinde esas amacın çocuğa, Allah'a kulluk etme bilincini aşlamak, çocuğun iman edip O'na karşı görevlerini yerine getirmesi sağlamak ve böylece onu cehennemden korumak olduğunu görüyoruz.

K. Kerim'de çocuk eğitimine dair Lokman suresindeki Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütler hayati bir önem taşımaktadır. Burada özellikle din eğitimi verilirken hangi önceliklere yer verileceği açıkça belirtilmiştir: "...Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm. Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir. (Lokman 31/13-19)." Bu ayete baktığımızda çocuk eğitiminde her şeyden önce çocuğun Allah'ı tanınması, O'nun her şeyi bilip gördüğünü bilmesi yönünden eğitilmesi ve O'na şirk koşturmayı öğrenmesi en önemli husustur. Bunun yanında anne babaya saygı, Allah'a şükretme, iyilik yapma ve ibadetleri öğrenip yerine getirme ile kibirlenmeme, yüksek sesle konuşmama gibi bazı ahlaki davranışlar da üzerinde durulan konulardır.

1.2. Hadis ve Sünnette Çocuk Terbiyesi ile İlgili Hususlar

Kur'an'dan sonra Hz. Peygamber'in (sav) sözleri ve uygulamaları Müslümanlar için ikinci önemli referanstır. Bilhassa pratik hayatta karşılaşılan problemleri çözmede, hadis ve sünnet en önemli başvuru kaynakları arasında yer alır. Hz. Peygamber'in hayatında ve hadislerinde hayatın her alanı ile ilgili olduğu gibi çocuk terbiyesi, çocuklara karşı tutum ve davranışlara dair hususlar da mevcuttur.

Hz. Muhammed, çocuklarla olan ilişkisinde, onlara karşı sergilediği tutum ve davranışlarla çocuk terbiyesi hususunda Müslümanlara rol model olmuştur. Pratik hayatta o, çocuklara karşı büyük bir sevgi ve hoşgörü içerisinde olmuş, onlara her konuda değer vermiş,

onlarla selamlaşp hâl hatırını sormuş, onların arzu ve isteklerini dikkate almış, onlar arasında adaleti gözetmiş ve yeri geldiğinde onlarla şakalaşmıştır.¹⁹

Hız. Muhammed'e göre çocuk eğitiminde hem kalıtımın hem de çevresel faktörlerin etkisi vardır. O bu konuda "Her doğan çocuk mutlaka yaratılış üzere doğar, sonunda anne ve babası onu Yahudi veya Hristiyan ya da Mecusi yapar,"²⁰ buyurmuştur. Buna göre din ve imanın insanda fitri olarak var olduğunu fakat doğrudan ya da dolaylı olarak çocuğa verilen eğitimle bunun mahiyetinin değişebileceğini anlıyoruz.

Hız. Peygamber'in çocuk terbiyesi ile ilgili hadis ve uygulamalarına baktığımızda bunları "iman esaslarının öğretimi, ibadet eğitim-öğretimi, Kur'an-ı Kerim öğretimi ile ahlak ve değerler öğretimi" şeklinde tasnif etmek mümkündür.²¹

Hız. Muhammed ergenlik çağına yaklaşmış çocukları iman etmeye davet etmiştir. Zira ergenlik dönemine yaklaşmış olan ve çocuklarla oyun oynayan İbn Sayyâd'a "Benim Allah'ın elçisi olduğuma şahitlik eder misin," buyurmuştur.²² Bu hadisten Hız. Peygamberin ergenliğe yaklaşan çocuklara iman esaslarının öğretilmesi gerektiği hususunu talep ettiğini görüyoruz.

Hız. Muhammed'in çocuk terbiyesi ile ilgili olarak üzerinde durduğu konulardan biri de ibadetlerdir. O, bu konuda "Çocuklarınızdan yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını isteyin,"²³ buyurmuştur. Hız. Peygamber her fırsatta çocukları ibadet etmeye teşvik etmiş ve bunu yaparken de bir yandan da kendisi onlara örnek olmaya çalışmış ve bu hususta onlara karşı özendirici ve yumuşak bir tavır takınmıştır.

Çocuk terbiyesi ile ilgili en önemli konu çocuğa öğretilen güzel ahlak, toplumsal değerler, örf, adet ve edep ile ilgili hususlardır. Hız. Muhammed de bu alanda önemli mesajlar vermiştir. Nitekim o, "Hiçbir anne ve baba çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmamıştır"²⁴; "Bir kimsenin çocuğuna iyi bir terbiye vererek eğitmesi bir ölçek sadaka

¹⁹ İsmail Sağlam, "Hız. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2, (2002), 168.

²⁰ Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullah el-Cûfi el-Buhârî, Sahîh-i Buhârî, çev. Abdullah Fevzi Kocaer (İstanbul: İmaj Yay., 2004), "Kitâbu'l-Cenâiz", 680.

²¹ İsmail Sağlam, "Hız. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", 170.

²² Buhârî, "Kitâbu'l-Cenâiz", 678.

²³ Ebu Davud Süleyman b. Eş'as Es-Sicistanî, Sünen-i Ebu Davud, (Sünen-i Ebu Davud Tercüme ve Şerhi içinde), çev. Hüseyin Kayapınar-Necatî Yeniel (İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1987), "Namaz", 494.

²⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve es-Sülemî Tirmizî, Sünen-i Tirmizi, çev. Abdullah Parlıyan (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), "İyilik", 1952.

vermesinden daha hayırlıdır,”²⁵ hadisleriyle çocuk eğitiminde güzel ahlakın ve ahlak terbiyesinin önemini ortaya koymuştur.

Hız. Ayşe'nin bildirdiğine göre Hız. Peygambere gelen bir bedevi, “Siz çocukları öper misiniz, biz öpmeyiz,” dediğinde Hız. Peygamber “Allah senin kalbinden merhameti söküp çıkardıysa ben sana ne yapabilirim ki?”²⁶ şeklinde karşılık vermiştir. Buradan, Hız. Peygamberin, çocuklara yaklaşımında sevgi ve merhameti esas aldığı görülmektedir.

Peygamberimiz yemek yeme adabını da önemsemiş ve bu konuda Ömer b. Seleme Resûlullah'ın terbiyesi altında yetişen küçük bir erkek çocuk iken yemekte elinin tabağın her yerinde dolaştığını bunun için de Hız. Muhammed'in kendisine “Ey oğulcuğum, yaklaş, besmele çek, sağ elinle ve önünden ye,” buyurduğunu ve bunun üzerine artık yemek yeme biçiminin bu şekilde değiştiğini belirtmiştir.²⁷ Buradan hareketle yemeğe besmele ile başlamak, sağ el ile yemek yemek ve yemek esnasında kendi önündeki yemekten yemek İslami bir yemek adabı olarak yerleşmiştir.

Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak karşımıza çıkan bir diğer husus da kız çocuklarının terbiyesidir. İslam'dan önce her alanda hor görülen kız çocukları Hız. Peygamber ile değer görmeye başlamıştır. O, bu konuda, “Kim üç kız çocuğunun geçimini üstlenir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa ona cennet vardır,”²⁸ buyurarak kız çocuklarının bakımını, sorumluluğunu ve terbiyesini üstlenen kişiyi cennetle müjdeleyerek konunun önemini ortaya koymuştur.

2. Klasik İslam Ahlak Eserlerinde Çocuk Terbiyesi

İslam düşünce tarihinde ahlak ile ilgili olarak doğrudan ya da dolaylı olarak birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları muamelat ya da ilmihal ile ilgili hususları ele alırken bazıları da doğrudan ahlak ilmiyle bağlantılı olup ahlak denilen olguyu felsefi bir boyutta ele almışlardır. İslam düşüncesinde ahlakı felsefi olarak ele alan klasik eserlerin başında İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-Ahlâk*, Nasîruddîn Tusî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*, Celâleddin ed-Devvânî'nin *Ahlak-ı Celali* ile Osmanlı döneminin düşünürlerinden Kınalızâde Ali Efendi tarafından kaleme alınan *Ahlâk-ı Alâî* gelmektedir. Çalışmamızın konusu da bu dört eser bağlamında irdelenecektir.

²⁵ Tirmizî, “İyilik”, 1951.

²⁶ Buhârî, “Kitâbu'Âdâb”, 2010.

²⁷ Buhârî, “Kitâbu'l-Et'ime”, 1885.

²⁸ Ebû Dâvûd, “Yiyecekler”, 3777.

İslam ahlak felsefesi eserlerinde çocukların eğitimi ile ilgili hususlar “tedbirü’l menzil”²⁹ yani ev (aile) yönetimi başlığı adı altında toplanmaktadır. Bu kitapların “tedbîrû’l-menzil” kısmında aile “koca, kadın, çocuklar, mal ve yiyecekler ile hizmetçiler” olmak üzere beş kısma ayrılmakta olup burada ailenin unsurları, bu unsurların yönetimi ve birbiri ile olan ilişkileri üzerinde durulur. Ailenin önemli bir unsuru olarak çocuklar ve onların terbiyesi klasik ahlak eserlerinin aile idaresi kısmında değişik başlıklar altında ele alınmıştır.

2.1. Çocuk Terbiyesinde Bazı Genel Hususlar

Çocuğun terbiyesi onun dünyaya gözünü açtığı andan itibaren ona olan yaklaşım ve değer ile alakalı olarak başlar. Öyle ki Kınalızâde, kız veya erkek olsun çocuğun dünyaya gelmesi ile Allah’a şükretmek ve onun ilahi bir lütuf olarak kabul etmek gerektiğini belirtir. Ona göre eğer çocuk kalabalık ve fakir bir ailede doğmuş bir kız ise çocuk huzursuz edilmemelidir. Allah onun rızkını takdir etmiş ve belki de onun vesilesiyle babaya ikbal, refah ve geniş rızık verilir.³⁰

Klasik ahlak eserlerinde çocuğun dünyaya gelmesiyle beraber yapılacak ilk işin ona güzel bir isim verilmesi gerektiği vurgulanır. Nasîruddin Tusî, uygunsuz bir isimden çocuğun ömür boyunca rahatsız olabileceğini belirtir. O, isimden sonra yapılması gerekenin çocuğa iyi bir sütanne bulmak olduğunu ifade eder; çünkü kötü alışkanlıklar ve hastalıklar süt ile çocuğa geçtiğinden ahmak ve hasta olmayan yani ruhen ve bedenen sağlıklı bir sütanne bulmak gerekir.³¹ Sütanne geleneği günümüzde olmamasına rağmen toplumumuzda çalışan annelerin, çocuklarına bakmak amacıyla bakıcılara başvurmak durumunda kaldıkları ve çocuğun vaktinin önemli bir kısmının bakıcıyla beraber geçtiği düşünüldüğünde, bakıcının iyi ahlâklı kimselerden seçilmesi çocuğun karakter ve ahlaki gelişimi açısından hayati bir öneme sahiptir.³²

İbn Miskeveyh’e göre çocukta beslenme gücünden sonra hayal, öfke, ayırt etme gücü gibi güçler ortaya çıkar. Çocuk, süt döneminden çıktıktan sonra bu güçler gelişmeye başlar ve yapısı gereği yanlış şeylere yönelebileceğinden ona güzel ahlakın öğretilmesi gerekir. Ona göre ayırt etme gücünün etkilerinden olan utanma duygusu ahlakın başlangıcını oluşturur. Eğer çocuk

²⁹ “Tedbîrû’l-menzil”, ev yönetimi demek olup pratik felsefenin bir konusu olarak ahlak eserlerinde işlenmiştir. İbn Miskeveyh, çocuk eğitimi konusunda MÖ. 3. Ya da 4. yüzyılda yaşadığı düşünülen Antik Yunan düşünürü Bryson (Ebrûsun) eserinden faydalandığını belirtir. Nasîruddin Tusî ve Kınalızâde Ali Efendi de eserlerinin ev yönetimi kısmında bu düşünürden bahsetmektedirler. (Bkz. Mustafa Çağrı, “Tedbîrû’l-menzil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/261.)

³⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, dad. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yay., 2020), 320.

³¹ Nasîruddin Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. A. Gafarov, Z. Şükürov (İstanbul: Litera Yay., 2021), 207.

³² Salih Yalın, “İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tusî ve Kınalızâde Örneği”, *Journal of Islamic Research* 30/3, (2019), 488.

utanıyorsa, yüzsüzlük etmiyorsa bu onun asaletini, iyilik ile kötülüğü birbirinden ayırt edebildiği ve kötü şeylerden sakındığını gösterir.³³ Utanma kavramı günümüzde daha çok, çekinme, pasif davranma, özgüven eksikliği gibi olumsuz bir manada kullanılsa da düşünürün burada utanma ile kastettiği, çocuğun, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edecek bir bilince ulaşmış ve yanlış olan şeyden sakınacak bir olgunluk seviyesidir ki bu da güzel ahlakın başladığı aşmalardan biridir.

Ayırt etme yetisini kazanan bir çocuğun eğitiminde en önemli hususlardan biri de onun iyi ya da kötüyü öğreneceği sosyal çevre ve ortamdır. Zira sosyal çevre çocuk eğitiminde önemli bir husustur. Bu dönemde çocukların nefsi saf ve boş bir levha gibi olduğundan onun iyi insan ve şeylerle muhatap olması gerekir. Öyle ki çocuk erdemsiz kişi ve ortamlardan uzak durmalıdır. Ahmak, çirkin işler yapan, oyun ve eğlence düşkün olan çocuklarla aynı ortamda bulunmasına izin verilmemelidir.³⁴

Çocuk eğitiminde önemli konulardan biri de ceza ve ödül sistemidir. İbn Miskeveyh, çocuğun her güzel davranışı övülmeli, her iyi davranışından dolayı da ödüllendirilmelidir, derken³⁵ Tusî ise çocukta ortaya çıkan her güzel davranış için onun ödüllendirilmesi, kötü davranış ve huy için ise azarlanması gerektiğini belirtir.³⁶ Bunun yanında her iki düşünür de çocuk aykırı bir şey işlediğinde hemen azarlanmaması ve yaptığı fiilin açığa vurulmaması gerektiğini belirtmektedirler. Onlara göre çocuk yaptığı yanlış fiili tekrar yaparsa gizlice azarlanmalı ve yaptığı davranışın kötü olduğu anlatılarak tekrar etmemesi konusunda uyarılmalıdır.³⁷ Düşünürler burada iyi davranışlar karşısında ödüle başvururken, istenmeyen davranışlar karşısında ise hemen cezaya başvurmamakta, ilk önce davranışın görmezlikten gelinmesi ya da gizlenmesi gerektiğini belirterek çocuğun kötü eylemde ısrar etmesi durumunda cezaya başvurmayı tavsiye etmektedirler.

Çocuk eğitiminde önemli hususlardan biri de rol modelidir. Rol model, genel itibariyle çocuğun içinde bulunduğu aile, sosyal ve sanal çevre ya da eğitim ortamı gibi alanlarda örnek alabileceği kişi ya da unsurlardır. Kınalızâde'ye göre çocuğun kötülüklerden sakınıp iyiliklere

---

³³ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç (İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2017), 76-77.

³⁴ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, çev. Ejder Okumuş (Ankara: Fecr Yay., 2020), 159; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 321.

³⁵ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 79.

³⁶ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 209.

³⁷ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 79; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 209.

yönelmesi için onun yanında, iyi insanlar övülmeli, kötü insanlar ise yerilmelidir.³⁸ Çocuğun eğitiminde sorumlu öğretmenin de çocuğa iyi örnek olması gerekmektedir. Öyle ki öğretmenin, akıllı, dindar, iyi ve güzel huylu olması gerekir.³⁹

İslam düşüncesinde çocuk terbiyesinde bir diğer konu da dini eğitimidir. İbn Miskeveyh bu konuda herhangi bir şey zikretmezken Tusî, çocuğa sünnetler ile dini görevlerin öğretilmesi, onun bunları düzenli bir şekilde yapması için teşvik edilmesi şayet bunları yapmaması durumunda ise cezalandırılması gerektiğini ifade eder.⁴⁰ Devvânî ve Kınalızâde ise bunlara ek olarak yedi yaşına gelmiş çocuğa hadiste belirtildiği üzere namazın emredilmesi gerektiğini, on yaşına geldiğinde namazı terketmesi durumunda ise usulüne göre döverek yola getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler.⁴¹ Kınalızâde'ye göre farz, sünnet, helal ve haram uygulamalı çocuğa öğretilmeli ve telkin edilmelidir; çocuğun farz ve vacipleri de devamlı olarak yapması sağlanmalıdır.⁴²

2. 2. Çocukların Terbiyesinde Yeme ve İçme Adabı

Beslenme ve buna bağlı olarak yeme içme çocuk yetiştirmede önemli hususların başında gelmektedir. Günümüzde yeme içmede, daha çok çocuğun neyi ne kadar tüketmesi gerektiği, tüketilen şeylerin sağlıklı olup olmadığı gibi hususlar ön plandayken klasik ahlak eserlerinde ise daha çok fizyolojik temel ihtiyaç olarak çocuğun neyi ne kadar, ne zaman ve nasıl bir şekilde yemesi gerektiği gibi durumlar ele alınmıştır.

İbn Miskeveyh ve Tusî, çocuk terbiyesinde ilk iş olarak çocuğa yemek yeme kurallarının öğretilmesi gerektiğini belirterek yemenin lezzet almak için değil, sağlık için gerekli olduğu hususunu vurgular. Yiyeceklerin, beden sağlığı ve hayatı sürdürmek için var olduğunu belirten Mikeveyh ve Tusî yemeği, açlıktan doğan acımızı tedavi eden bir ilaç mesabesinde görürler. Bunun için gereğinden fazla yemek yenmemeli ve yemek bedeninin açlığını giderecek ve sağlığını koruyacak düzeyde alınmalıdır.⁴³

Ahlak filozoflarına göre yemek gündüz az, akşam ise bol yenmelidir. Zira onlara göre gündüz yenilen yemek çocuğu tembelleştirir, uykusunu getirerek dinçliğini zayıflatır. Buna

³⁸ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 321.

³⁹ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 211; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 323.

⁴⁰ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 208.

⁴¹ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 159; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 321.

⁴² Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 321.

⁴³ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 80; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 209.

göre çocuğun hareketli, çevik, canlı olması için az et yemelidir.⁴⁴ Bu bilgiler dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Oysa günümüz beslenme anlayışı genel olarak sindirimi rahat olması açısından gündüz yemeğinin fazla akşam yemeğinin ise az yenmesi gerektiği şeklindedir. Aynı şekilde haftanın belli günlerinde et ürünlerinin tüketimi de çocuğun gelişimi açısından gerekli vitaminleri alması için önemlidir.⁴⁵

Tatlı ve meyve tüketimi konusunda İbn Mikeveyh, mümkünse çocuğun bunları yememesi ya da çok az yemesi, Tusî ve Devvânî yememesi gerektiğini belirtirken Kınalızâde ise az yemesi gerektiğini ifade eder.⁴⁶ Oysa fazla tatlı tüketimi zararlı olsa da çocukların meyve tüketimi onların gerekli vitamin ihtiyacının karşılanması ve fiziksel gelişimi açısından gereklidir.⁴⁷

Ahlak filozoflarının çocuk terbiyesindeki yeme içme ile ilgili üzerinde durdukları hususlardan biri de yemek yeme esnasında uyulması gereken bazı kurallardır ki bunların çoğu günümüzde de kabul edilen usullerdir. Buna göre çocuk, el, ağız ve burnunu yıkadıktan sonra sofraya oturmalıdır. Başkalarıyla yemek yiyecekse önce kendisi başlamamalı, sürekli yemek türlerine bakmamalı, kendi önünden yemeli, yemekte üç parmaktan fazlasını kullanmamalı, hatta önüne güzel bir parça geldiğinde bunu sofradakilerle paylaşmalı, yemeği çok hızlı yememeli, büyük lokma almamalı, lokmasını iyice çiğnmeden yutmamalı, yemeği koklamamalıdır. Kişi yemek esnasında parmakları yalamamalı, ağızını geniş açmamalı, sofrada, yemek yiyenleri gözetlememeli, ekmek ve tuzu ıslatmamalı, yemek esnasında elini ve elbisesini kirletmemeli, ağızdan çıkan kemik vb. şeyleri ekmek veya sofranın üstüne koymamalıdır.⁴⁸ Bunlardan farklı olarak Devvânî, çocuğun yemeğe “bismillâh” ile başlayıp “elhamdu lillâh” ile son vermesi gerektiğini vurgularken Tusî de “bismillah” ve sağ el ile yemeğe başlanması gerektiğini belirtir. İki düşünür de yemek sonrasında parmakların yalanılabileceğini ve bunun sünnet olduğunu belirtmektedirler.⁴⁹ Bunun yanında Kınalızâde yemeğe tuz ile başlayıp yine tuz ile bitirmenin sünnet olduğunu hatırlatmaktadır.⁵⁰

⁴⁴ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 81; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsirî, 210; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 160; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 323.

⁴⁵ Sabiye Bilici-Eda Köksal, Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları, ed. Nevin Şanlıer (Ankara: Halk Sağlığı Kurumu, 2013), 18.

⁴⁶ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 81; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsirî, 210; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 160; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 323.

⁴⁷ Sabiye Bilici-Eda Köksal, Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları, 18.

⁴⁸ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 80; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsirî, 219; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 167-168; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 338-339.

⁴⁹ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 167; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 338.

⁵⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 339.

Yemek yerken su içme ile ilgili olarak Miskeveyh, çocuğun yemek esnasında su içmemeye alışması gerektiğini belirtirken⁵¹ Tusî, Devvânî ve Kınalızâde ise yemek sırasında su içmeye ihtiyacı olduğunda suyun yavaş ve ağız ile boğazdan ses çıkarmayacak şekilde içilmesi gerektiğini belirtmektedirler.⁵²

Yemek adabında dikkat edilmesi gereken diğer konu ise yemek sonrası uyulacak bazı hususlardır. İbn Miskeveyh bu konuya pek değinmezken Tusî, Devvânî ve Kınalızâde bununla ilgili bazı kurallara değinmektedirler. Buna göre kişi ev sahibi ise diğerlerinden önce yemeğini bitirse bile misafirler yemeklerini bitirene kadar sofrada beklemeli ve oyalanmalı, şayet ev sahibi değil de misafir ise diğer insanlar yemeklerini bitirdiyse kişi yemeğini daha bitirmemiş ya da doymamışsa bile yemekten kalkmalıdır.⁵³ Bu hususlar bir nezaket kuralı olarak kabul edilse de günümüzde çok da riayet edilen kurallar değildir.

Kişi yemek sonrasında dişlerini, diğer insanların fark etmeyecekleri şekilde temizlemeli; el, parmak araları ve tırnakları iyice yıkamalı, ağız ve dişlerini de iyice temizlemelidir. Topluluk arasında kürdanla diş temizleme yapılmamalı ve tiksindirici durumlardan kaçınılmalıdır. Yemekten hemen sonra kişi gargara yapmamalı, su kabına tükürmemeli, ağızındaki suyu dökerken ağızını eliyle kapamalı, el yıkamada başkalarının önüne geçmemeli; ancak yemekten önce el yıkanacaksa ev sahibinin önce yıkaması daha uygundur.⁵⁴

Klasik ahlak eserlerinde çocuk terbiyesinde bahse konu olan hususlardan biri de alkollü içeceklerdir. Malum olduğu üzere sarhoş edici içkilerin içilmesi İslam'da ayet ve hadislerle kesin olarak yasaklanmıştır. Bunun için İbn Miskeveyh, Devvânî ve Kınalızâde bedene ve nefse zarar vermesi, çabuk öfkelenme, aptallığa, kötü ve çirkin şeylere sürüklenmeye ve kötü bir karaktere sebep olacağından çocukların sarhoş edici içeceklerden ve içki meclislerinden uzak durması gerektiğini belirtirler.⁵⁵ Bunun yanında ilginç bir şekilde Tusî, eserinde “içki içme adabı” diye bir başlık açarak burada içkili, çalgılı, eğlenceli bir ortamda nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili hususlara değinmiştir.⁵⁶ Ona göre içki meclisinde sefih kişilerin yanında değil

---

⁵¹ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 81.

⁵² Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 219; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 168; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 339.

⁵³ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 219; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 168; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 339.

⁵⁴ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 219-220; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 168; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 339.

⁵⁵ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 81; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 160; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 323.

⁵⁶ Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî'yi İsmâîlî emîrlerinden Nâsîruddin Abdürrahîm b. Ebû Mansûr'un isteği üzerine kaleme almıştır. Tusî'nin İslam'a aykırı olmasına rağmen içki bahsini açması ve bu hususta içki içmeye bir şekilde

erdemli kişilerin yanında bulunmak gerekir. Tusî, sarhoşluğun zararlı olmasından dolayı kişinin içki meclisinde sarhoş olacak kadar kalmaması gerektiğini belirtir. Ona göre kişi çabuk sarhoş olan biri ise az içmeli veya içkiye su katmalı ya da meclisten erken kalkmalıdır. İçki içmede güçlü biriye içkiye fazla meyletmemeli, sarhoş olan arkadaşlarının arasında bulunmamalı ya da ortamdan çıkmalıdır.⁵⁷ Bu görüşleri ile Tusî'nin içki meclislerini ve burada içki içmeyi bir gelenek olarak kabul ettiği görülmektedir.

2.3. Çocuk Terbiyesinde Yürüme ve Oturup Kalkma Adabı

Bu başlık altında çocukların bir topluluk içerisinde nasıl hareket etmesi gerektiği ile oturup kalkma gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Zira sosyal bir varlık olan insan ailesi, arkadaşları, akrabaları ya da başka insanlarla gerek dini gerekse de dini olmayan sosyal faaliyetler içerisinde bulunabilir. Bu tür faaliyetlerde ayakta durma, yürüme oturup kalkma gibi hususlarda bazı kurallara riayet etmek önemlidir.

İbn Miskeveyh'e göre çocuk, topluluk içerisinde ayak ayak üstüne atmamalı, oturduğu yerlere tükürmemeli, sümükürmemeli, başkalarının yanında esnememeli, kolunu çenenin altına koymamalı ve elini başına dayamamalıdır.⁵⁸

Tusî, Devvânî ve Kınalızâde yürüme konusunda aşağı yukarı aynı hususlara dikkat çekmektedirler. Onlara göre kişi yürümede acele etmemeli yavaş da davranmamalıdır. Zira acele etme hafifliğin, yavaş olma da tembelliğin işaretidir. Kişi kibirliler gibi yürümeyen, kadınlar gibi edalı ve sallanarak yürümek yerine dengeli bir şekilde yürümelidir. Yürüme esnasında ahmakların yaptığı gibi fazla geriye bakmamalı, hüzünlü kişilerin yaptığı gibi başını önüne eğmemelidir.⁵⁹

Oturma konusunda dikkat edilmesi gereken hususlara baktığımızda ise düşünürler, ayakları uzatmama, üst üste atmama, sadece hükümdar, hoca ve baba huzurunda diz üstü oturmak, oturma esnasında başı diz veya ele koymamak, boynu eğmemek, sakal ve diğer uzuvlarla oynamamak gibi kurallara dikkat çekmektedirler. Aynı şekilde düşünürlere göre bir topluluk içinde oturduğunda parmakları ağza ve burna götürmemeli, parmaklardan ve boyundan ses çıkarmamalı, esneme ve gerinmeden kaçınmalı, ağız ve burun suyu akıtılmamalı,

---

kapı aralaması bu eserin dönemin sultanına sunmak amacıyla yazılmasının önemli bir etkisi vardır. Zira Orta Çağ'da özellikle İran bölgesinde sarhoş edici ot veya içeceklerin kullanımı yaygın olup bilhassa sarayda içki meclisi düzenleme geleneği vardı.

⁵⁷ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 220.

⁵⁸ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 82.

⁵⁹ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 217; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 166; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 335.

el veya elbise ile temizlenmemeli, mendil kullanılmalı ve tükürmekten kaçınılmalıdır.⁶⁰ Bunlar genel olarak bireyin bir topluluk içerisinde dikkat etmesi gereken hususlardır.

Bir meclis ortamında oturma düzenine baktığımızda düşünürlere göre kişi kendi makam ve mertebesini gözetmeli, kendi rütbesinden ne aşağı ne de yukarı oturmamalıdır. Bir mecliste en büyüğü ya da ev sahibi olan kişi meclisin başı olur, dolayısıyla bu kişi rütbeyle göre oturma zorunluluğunda bulunmaz. Bilmeden başka yere oturduğunda farkına varır varmaz yerine geçmeli, yeri boş değilse dışarı çıkmalıdır.⁶¹ Buradaki hususlar dönemin sosyal, kültürel ve siyasi anlayışına göre makam ve mertebeler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

2.4. Çocukların Terbiyesinde Konuşma Adabı

Sosyal ortamlarda güzel ve etkili konuşma, konuşma esnasında karşımızdakilere karşı saygılı ve nezaketli davranma sosyal hayatta önemli bir konudur. Zira kişinin bilgi birikimi, saygı, anlayış ve nezaketi konuşma ve dinleme sırasında kendini gösterir.⁶² İbn Miskeveyh, çocuğun konuşma adabı ile ilgili olarak özet bir şekilde genel bazı hususlara değinmektedir. O, çocuğun kesinlikle yalan söylememesi, doğru ya da yanlış olsa da yemin etmeye alışmaması gerektiğini ifade eder. Ona göre yemin etmek bazen lüzumlu olsa da erkekler için kötü bir şey olup çocuklar için de yemine hiç gerek yoktur. Ona göre çocuk az konuşmaya ve sadece kendisine sorulana cevap vermek için konuşmaya alıştırılmalıdır. Kendisinden büyük birinin huzurunda iken o konuşurken onu can kulağıyla dinlemelidir. Kötü, kaba ve anlamsız sözlerden, küfür, lanetten imtina edip güzel ve zerafetli sözlere, başkasını kibarca ve nezaketle karşılamaya alıştırılmalıdır. Ona göre başka kişilerden bunların karşıtlarını dinlemesine müsaade de edilmemeli ve fırsat verilmemelidir.⁶³

Konuşma adabı konusunda Tusî, Devvânî ve Kınalızâde kişinin çok konuşmaması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Devvânî çok konuşmayı akıl ve beyin hafifliği, akıl zayıflığı, vakarın düşüşü ve saygınlık ile onur kaybının alameti olarak görürken,⁶⁴ Kınalızâde

---

⁶⁰ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 217-218; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 166; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 336.

⁶¹ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 218; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 166-167; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 336-337.

⁶² Nihat Aytürk, Sosyal Davranış ve Protokol, edi. Nihat Aytürk-Adili Sadık Bahçe (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2019), 17.

⁶³ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 82-83.

⁶⁴ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 164.

ise akıl hafifliği ve aptallığın alameti olarak görüp çok konuşmanın beyne ve konuşma organlarına zarar verdiğini ve kişinin yerilmesine ve sıkıcı olmasına sebep olduğunu belirtir.⁶⁵

Düşünürlere göre konuşma esnasında kişi başkasının sözünü kesmemelidir. Kendisine bildiği bir şey açıklansa da bunu bildiğini açığa vurmaktan dinlemelidir. Başkasına sorulan soruya cevap vermemelidir. Onun da içinde bulunduğu bir topluluğa soru sorulduğunda cevap vermek için öne atılmamalıdır. Bir soruya daha iyi cevap verecekse önce cevap verenin sözünü bitirmesini bekleyip onu küçük düşürmemek kaydıyla cevabını ifade etmelidir. Yanında duran iki kişi arasındaki muhabbete karışmamalı, eğer konuşma ondan gizli tutuyorlarsa kulak misafiri ve müdahil olmamalıdır.⁶⁶ Düşünürlerin konuşma adabına dair ortaya koydukları ilkeler önemli hususlar olup günümüzün eğitiminde de geçerlidir. Ancak çok konuşmayı beyin ve akıl hafifliği ile aptallığın alameti olarak görmek doğru bir tespit değildir. Aynı şekilde çocuğun az konuşmaya ve sadece sorulan soruya cevap vermeye teşvik edilmesi onun özgüveni açısından sıkıntı yaratır.

Düşünürlere göre kişi kinayeli konuşmamalı, konuşurken sesini dengede tutmalıdır. Kişi hitap ettiği kesime göre seslenmelidir. Konuşmada kapalı bir anlam varsa onu açıklamalı, garip sözler kullanmamalıdır. Kendisine söylenen söz bitmedikçe cevap vermemeli, söyleyeceği şeyi zihninde kararlaştırıp öyle konuşmalı, söyleyeceklerini uzatmadan özlü bir şekilde ifade etmeli, mümkünse sözü tekrar etmemelidir. Kişi kötü söz ve sövgüyü ağızına almamalı, şayet böyle bir şey söylemek zorunda kalırsa onu dolaylı olarak ima etmeli ve çirkin şaka yapmamalıdır.⁶⁷

Bir meclis ortamında konuşurken kişi meclise uygun konuşmalı, el, göz işaretleri yapmamalı, konuşma bir işareti gerektiriyorsa bunu usulüne göre yapmalıdır. Kişi, hakir ve hor görülecek, kin ve düşmanlığa sebep olacak şaka ve mizahtan kaçınmak zorundadır. Meclis ehliyle tartışmaya girmemeli, bilhassa büyükler ve sefihlerle inatlaşmamalıdır. Münazara ve tartışmalarda karşı taraf üstün geldiğinde ona hakkını vermelidir. Anlamayan birine nükteli söz söylenmemeli, konuşmada kibar olunmalı başkasının taklidi yapılmamalı, ürkütücü sözlerden kaçınılmalıdır.⁶⁸ Diğer düşünürlerden ayrı olarak Tusî, sıradan insanlar, çocuklar, kadınlar, deliler ve sarhoşlarla muhatap olmaktan kaçınılması gerektiğini belirtir.⁶⁹ Gıybet, kovculuk,

⁶⁵ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 330.

⁶⁶ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 216; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 164-165; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 332.

⁶⁷ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 216; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 165; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 333.

⁶⁸ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 216-217; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 165; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 333-334.

⁶⁹ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 216.

iftira ve yalan söylemekten çekinmeli, hiçbir durumda bunlara teşebbüs edilmemeli, bunları yapanlara katılmamalı ve bunları dinlemeyi de çirkin görmelidir.⁷⁰ Kınalızâde ise bunlara ek olarak büyüklere “sen” yerine “siz” diye, akranlara da nezaketle hitap edilmesini gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında büyüklere hitap ederken “sultanım, devletli sultanım” gibi abartılı sözlerden ve uzun dualardan kaçınılmalıdır.⁷¹

Muhatap olma konusunda Tusî'nin kadınları, çocuklar, deliler ve sarhoşlar mesabesinde görmesi onun kadınlara verdiği değerin derecesini göstermektedir. Ayrıca kadınlarla beraber çocuklarla muhatap olmaktan kaçınmayı tavsiye etmesi de doğru bir davranış değildir. Zira çocukla sohbet etmek, onunla vakit geçirmek çocuğun gelişimi için çok önemli bir husustur.

2.5. Çocukların Terbiyesinde Giyinme ve Kişisel Bakım Adabı

Giyinme şekli ve kişisel bakım ile ilgili hususlar genel olarak kültürel ve dini anlayışa dayanır. Dolayısıyla çocuk terbiyesinde bunlarla alakalı konular da ahlak kitaplarında değinilen unsurlardan biridir. Buna göre İbn Miskeveyh, renkli ve işlemeli elbiseler giymenin ancak erkekler için süslenen kadınlar, köleler ve hizmetçiler için olduğunu belirterek [erkek] çocuğa bu tür elbiseler giymesinin uygun olmadığını öğretilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre şerefli ve asaletli olan erkekler beyaz ve buna yakın renkler giymelidir. Çocuk buna göre yetiştirilmeli ve bunun aksini düşünenlerle oturup kalkması engellenmelidir.⁷² Bunların yanında İbn Miskeveyh, çocuğun saçını uzatmamaya, kadın elbiseleri giymemeye, süslenmemeye ve yüzük takmamaya alıştırılması gerektiğini vurgular.⁷³

Giyinme konusunda Tusî, çocuğun insanların önünde yüzü ve elinden başka bir yerini açmaması, büyüklerin yanında kolunu ve ayağını açık bırakmaması, yalnızken dahi vücudun dizden göbeğe kadar olan kısmının kapalı olması gerektiğini belirtir.⁷⁴ Devvânî ile Kınalızâde ise harem ve hizmetçileri dışında kişinin hiç kimsenin yanında elleri ve yüzünden başka yerlerinin açık olmaması gerektiğini belirtir.⁷⁵ Kınalızâde, alimlerin yıkanma esnasında bile tamamen çıplak olmanın mekruh olduğunu ifade ettiklerini vurgulayarak tuvalete gitme ve

⁷⁰ Nasîruddîn Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 217; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 165-166.

⁷¹ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 335.

⁷² İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 78-79.

⁷³ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 82.

⁷⁴ Nasîruddîn Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 218.

⁷⁵ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 167; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 337.

banyo yapma gibi durumlarda bile mecbur kalmadıkça imkan dahilinde vücudun örtülü olması gerektiğini belirtir.⁷⁶

Tusî'ye göre çocuğun saçına bakım yapılmamalı, çocuk kadın giysileriyle süslenmemeli ve zamanı gelmedikçe de ona yüzük verilmemelidir.⁷⁷ Devvânî de erkek çocuğu nazarında, şaşalı ve parlak giyinmenin küçümsenerek, nakışlı, rengarenk ve parlak elbiselerin kadın tarzı olduğunu ve erkeklerin bundan sakınması gerektiğinin çocuğun zihnine yerleştirilmesini tavsiye eder.⁷⁸ Bu dönemde renkli ve süslü elbiselere dair olumsuz bir bakış açısı ortaya konulsa da günümüzde bu tür elbiseler çocukların ilgisini daha çok çekmektedir.

İbn Miskeveyh ve Tusî, altın ve gümüşün afetinin akrepler ve engerek yılanlarının afetinden daha fazla olduğunu belirterek bunları çocuğun gözünde kötü olarak yansıtmak gerektiğini belirtir.⁷⁹ Kınalızâde de bu konuda çocuğun saçlarını tarayarak ortalığa çıkarmamak, kıymetli elbiselerle süslememek ve gerekmedikçe yüzük takılmaması gerektiğini belirtir. O, süslenmenin kadına özgü olduğu, erkeğin süsünün giysi ve takı değil yetkinlik, erdem ve ihsan olduğunun çocuğun aklına yerleştirmek gerektiğini vurgular.⁸⁰

Kişisel bakım konusunda düşünürlerin özellikle erkek çocuk açısından menfi bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Saç tarama, kıymetli elbise giyme gibi hususlara yönelik bu şekildeki yaklaşım o dönemde yaygın olan nazar ile çocuğun kadına benzeme korkusundan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

2.6. Çocukların Terbiyesinde Oyun ve Uyuma Adabı

Gelişim psikolojisine göre oyun, çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimi açısından önemli bir unsurdur. Oyun aracılığıyla çocuk bazı çatışma ve problemlerin üstesinden gelmeyi öğrenir; fiziksel aktiviteye dayalı oyunlar ile çocuğun vücut sistemleri daha sağlıklı çalışır, psiko-motor becerileri ile kasların gelişmesi sağlanır. Oyun ile çocuk el-ayak ve göz koordinasyonu sağlayarak dikkatini toplamayı öğrenir. Oyun sayesinde çocuk sosyalleşmeyi ve iletişim kurmayı öğrenirken aynı zamanda çevresini keşfetmeyi, objeleri tanımayı, araştırma ve

---

⁷⁶ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 337.

⁷⁷ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 211.

⁷⁸ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 160.

⁷⁹ İbn Miskeveyh, Tehzibu'l-Ahlâk, 83; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 212.

⁸⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 322.

problem çözüme becerisini kazanır. Oyun aynı zamanda çocuğun duygusal ihtiyaçlarını da karşılayarak bu açıdan gelişimine katkı sağlar.⁸¹

Orta Çağ'da oyunun fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal alanlardaki etkisi bilimsel olarak tam bilinemediğinden oyun, nefsanî bir faaliyet olarak telakki edilmiş, günümüzün eğitim anlayışı çerçevesinden farklı olarak bazen vakit geçirilebilecek veya oyalanılacak bir faaliyet olarak görülmüştür. Bundan dolayıdır ki İbn Miskeveyh, çocuğun bazen eğitimin yorgunluğunu gidermek amacıyla oyun oynamasına izin verilmesi ve oynarken de acı duymaması ve fazla yorulmaması gerektiğini ifade ederken⁸² Tusî de İbn Miskeveyh gibi çocuğa acı ve yorgunluk vermemek şartıyla çocuğun ara ara oyun oynayabileceğini fakat oyunun güzel olması gerektiğini belirtir.⁸³ Devvânî de boş vakitlerde, gayrı-meşru, çirkin ve kötü şeyler içermemesi şartıyla çocuğun oyun oynamasına izin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁴ Aynı şekilde Kınalızâde de her gün, tatil vaktinde ve müstehcenlik ile kabahat içermemek koşuluyla çocuğun biraz oyun oynamasına izin verilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸⁵

Uyku insan için zarurî bir ihtiyaç olup uyku süresi ve zamanı çocuğun gelişimi ve sağlığı ile doğrudan ilişkilidir. Orta Çağ'da uyku, bedensel gelişim ve sağlıktan ziyade nefsanî bir faaliyet olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda İbn Miskeveyh, çocuğu fenalaştırdığı, zihnini kalınlaştırdığı ve hafızasını öldürdüğü için geceleyin çok uyumaktan kaçınılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre çocuk gündüz uykusuna ise hiç alıştırmamalı ve buna müsaade edilmemelidir. O, vücudun sertleşmesi ve sertliğe alışması için uyku için yumuşak yatak ve her türlü rahatlıktan kaçınmayı tavsiye eder.⁸⁶ Tusî de uyku konusunda İbn Miskeveyh ile aynı şeyleri ifade eder. Buna ek olarak o, kişinin insanların içinde uyuklamaması, uykuda horluyorsa sırt üstü yatması, bir toplulukta uyku basıyorsa uykuyu giderecek bir şey yapması, uyuyan bir topluluk içinde ise kişinin onlara uyum sağlaması gerektiğini belirtir.⁸⁷ Uyku konusunda aşağı yukarı aynı ifadeleri Devvânî ve Kınalızâde de tekrar etmektedir.⁸⁸

---

⁸¹ Sinan Koçyiğit vd., "Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun," *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, (2007), 335-337.

⁸² İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk*, 83.

⁸³ Nasîruddîn Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 212.

⁸⁴ Celâleddîn Devvânî, *Ahlak-ı Celâlî*, 162.

⁸⁵ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 324.

⁸⁶ İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk*, 81.

⁸⁷ Nasîruddîn Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 218.

⁸⁸ Celâleddîn Devvânî, *Ahlak-ı Celâlî*, 167; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 337.

Düşünürlerin gerek oyun gerekse de uyku konusundaki görüşleri dönemin anlayışını yansıtmakta olup buna dair bazı hususların günümüzde bir geçerliliği bulunmamaktadır.

2.7. Çocukların Eğitim-Öğretim ve Mesleki Açından Yetiştirilmesi

Ahlak filozoflarının çocuk eğitimi ile alakalı olarak eserlerinde ele aldığı konulardan biri de çocukların eğitim öğretimi ile meslek eğitimidir. Burada genel itibariyle çocuğa hangi ilmi alanların öğretilmesi gerektiği, meslekler ve hoca öğrenci ilişkisi üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bağlamda İbn Miskeveyh, eğitimin küçük yaştan itibaren başlanması gerektiğini, yaş ilerledikten sonra eğitimin işe yaramayacağını ifade eder. O, eğitim görmemiş kişinin aklının hayvani duygularına hizmet edeceğini⁸⁹ belirterek eğitimin önemini vurgular.

İlkçağ ve Orta Çağ'da çocukların eğitimi ve terbiyesi sistemli, sabit bir kurumdan ziyade daha çok bireysel olarak kişi ya da kişilerin yanında gerçekleştirilmekteydi. Ahlak düşünürleri faziletli İran hükümdarları ile Deylem emirlerinin çocuklarını şehirlerin kötü ortamından uzak bölgelerde eğitim için gönderdiklerini belirtmektedir.⁹⁰ Burada şehir ortamındaki kötü alışkanlık ve hususlardan uzak, doğal bir ortamda yetişmenin önemi ortaya konulmaktadır.

İbn Miskeveyh, çocuk eğitiminde ahlak eğitimine ek olarak güzel tarihi bilgiler ile iyi alışkanlıklar kazandıran şiirlerin öğretilmesi gerektiğini belirtir. Şiir öğrenmenin ezber ve anlama gücünü geliştirdiğini belirten düşünür, bayağı ve aşktan bahseden şiirlerden ise sakınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bu tür şiirler gençleri yoldan çıkarır.⁹¹ Şiir öğretimi ile ilgili olarak diğer düşünürler de aynı görüşü paylaşmaktadırlar.⁹²

Öğretmen-öğrenci ilişkisine de değinen düşünürler, çocuğun öğretmenine, eğitimcilerine karşı itaatli olmaya, onlara saygı duyup onlardan korkmaya alıştırılması gerektiğini ifade etmektedirler. Öğretmen-öğrenci ilişkisinde düşünürler, öğretmenin öğrenciyi dövmesi durumunda öğrencinin bağırması ve başkasından şefaahat beklememesi gerektiğini⁹³ belirterek öğretmenin yeri geldiğinde dayak atmasına kapı aralamışlardır. Devvânî ve Kınalızâde, öğrenci bir kusur işlemedikçe öğretmenin dayağa başvurması gerektiğini ifade ederek dayağa ihtiyaç duyulması durumunda ise dayağın ibret almak ve tekrar kötü davranışı yapmaya cesaret

⁸⁹ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 85.

⁹⁰ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 85; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 214; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 163.

⁹¹ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 79.

⁹² Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 208.

⁹³ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 83; Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 211; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 161.

etmemesi yönüyle az ama acı verecek şekilde olması gerektiğini belirterek⁹⁴ dayak meselesine sınır çizmişlerdir. Oysa günümüzün eğitim anlayışında dayağa başvurmak hiçbir şekilde tasvip edilmemekte ve yasal da değildir. Zira eğitimde dayak ve şiddetin, öğrencinin okul, öğretmen ve derslere karşı olumsuz tutum ve davranış sergilemesine yol açtığı bilinen bir durumdur.⁹⁵

Tusî, çocuğa genel ahlaki ilkeler öğretildikten sonra eğer ilim ehli olacaksa ilk önce Ahlak ilmi sonra da Teorik Felsefenin öğretilmesi gerektiğini belirtir. O, böylece daha önce taklidi olarak verilen bilgilerin sorgulanarak delilleriyle öğrenileceğini ifade eder.⁹⁶

Meslek (sanat) öğretimi ile ilgili olarak Tusî, Devvanî ve Kınalızâde benzer ifadeler kullanır. Onlara göre her şeyden önce çocuğun sanat ve ilme dair yeteneğinin olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Çocuk bir sanat veya bilim dalında eğitilecekse onunla alakalı olan şeylerin eksiksiz olarak öğretilmesi gerekir. Düşünörlere göre sanat ve meslek öğrenmede eksiklik ve yetersizlik en çirkin ve bozuk özelliktir. Eğer bir sanat konusunda çocuğun yeteneği yoksa bu sanata zorlanmamalı, başka alana yönlendirilmeli, zorlama ve dayatmada bulunulmamalıdır. Onlar, çocuk bir sanat dalını öğrendiğinde ona bu sanatla geçimini kazanmasının tembih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Zira bu şekilde o, sanatın tadına varıp, onu daha da geliştirmiş olacaktır.⁹⁷

Çocuğun eğitiminde en önemli unsurlardan biri de öğretmendir. Düşünörlere göre öğretmen dindar, iyi ve akıllı, çocuğun ahlak terbiyesini bilen, ağırbaşlılık, tatlı dil, heybet, mertlik ve temiz biri olmakla meşhur olmalı ve hükümdarların ahlak ve adabını, onlarla ilişki ve diyalogun nasıl olması gerektiği konularını bilen biri olmalıdır.⁹⁸ Kınalızâde, öğretmenin öfke ve yumuşak huylulukta mutedil olması gerektiğini vurgular. Ona göre çok halim bir öğretmen eğitim öğretimde başarılı olamaz. Aynı şekilde çocuğu eğitimden bıktırmaması, soğutmaması ve nefret ettirmemesi için öğretmenin öfkeli olmaması da gerekir.⁹⁹

---

⁹⁴ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 161-162; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlak-ı Alâî, 324.

⁹⁵ Faruk Bayraktar, “Eğitimde Disiplin, Dayak ve Ceza Üzerine”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1, (1994), 102.

⁹⁶ Nasîruddin Tusî, Ahlak-ı Nâsırî, 213.

⁹⁷ Nasîruddin Tusî, Ahlak-ı Nâsırî, 213-214; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 162-163; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlak-ı Alâî, 325-328.

⁹⁸ Nasîruddin Tusî, Ahlak-ı Nâsırî, 211; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 161; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlak-ı Alâî, 322.

⁹⁹ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlak-ı Alâî, 323-324.

2.8. Anne Baba Haklarına Riayet Adabı

Anne ve baba, çocuğun en çok muhatap ve ilişkide olduğu ve onun hayatındaki en önemli iki temel unsurdur. Dolayısıyla çocuğun anne baba ile ilişkisi, onlara karşı davranış biçimi onun terbiyesi ile doğrudan ilişkili bir husustur. İslam düşüncesinde anne baba haklarına riayet etme kişinin hayatındaki en önemli ahlaki davranışlardan biridir. Zira Kur'an'daki, “*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle (İsra 17/23),*” ayeti bu açıdan Müslümanlar için bir kılavuz niteliğindedir. Hz. Peygamber de “*Rabbinin rızası ana babanın razı edilmesindedir. Rabbinin gazâp ve hışmı ise ana babanın gazâplanması ve hışmındadır,*”¹⁰⁰ hadisiyle anne baba hakkına riayet etmenin önemini ortaya koymuştur.

Klasik ahlak eserlerine baktığımızda İbn Miskeveyh, anne baba hakkına riayet ile ilgili bir başlık açmamış, “oturup kalkma kuralları” başlığının altında, çocuğun anne babasına karşı itaatli olmaya, onlara saygı duymaya ve onlardan korkmaya alıştırılması gerektiğini belirtir.¹⁰¹ Tusî ise eserinde “anne baba hukukuna riayet” şeklinde bir başlık açarak konuyu ele almış, Devvânî ve Kınalızâde de bu konuda Tusî’yi takip etmişlerdir. Düşünürler, babanın, çocuğun var oluş sebeplerinden ilki olup, çocuğun beslenme, gelişme ve yetişmesini ve aynı zamanda çocuğun edep, sanat, ilim gibi hususları kazanmasını sağlayan kişi olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna göre baba, zahmet ve meşakkate katlanarak mal mülk ve erzak biriktirmekte ve ölümünden sonra da bunları çocuğuna bırakmaktadır. Düşünürlere göre anne de babayla beraber çocuğun var oluş sebeplerinden biri, zahmet çekerek çocuğu karnında taşıyan, acı ile onu doğuran, onu sütüyle besleyen, onu büyüten, büyütürken de kendinden fedakarlıkta bulunarak şefkat ve merhametini ona sunan kişidir.¹⁰² Kınalızâde, varlık sebebi konusunda anne ve babanın ortak olduğunu ancak çocuk konusunda meşakkat çekmede anne hakkının babadan daha fazla olduğunu belirtir.¹⁰³

Baba hakkının daha çok ruhani anne haklarının ise cismani olduğunu belirten düşünürler buradan hareketle baba hakkının itaat, iyi söz, dua ve övgüde bulunmakla, anne hakkının ise

---

¹⁰⁰ Tirmizî, “İyilik”, 1899.

¹⁰¹ İbn Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, 83.

¹⁰² Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsirî, 212-224; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 341-342.

¹⁰³ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 340.

daha çok ona mal vermek, geçim araçları sağlamak ve çeşitli iyiliklerde bulunmakla eda edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.¹⁰⁴

Ahlak düşünürleri İslam'da Yaratıcının hakkına riayetten sonra anne baba hakkına riayetin geldiğini hatta bazı kısımlarda anne baba hakkının önce olduğunu belirterek anne baba haklarına riayet etmenin üç şeyle olduğunu açıklamaktadırlar:¹⁰⁵ Birincisi, onları saf bir sevgiyle sevmek, onlara saygı duymak, itaat ve hizmet etmek ve söz ile amellerde onların rızasını aramaktır. İkincisi, ihtiyaç duydukları konularda hiçbir şart koşmadan, karşılıksız olarak onlara yardım etmektir. Üçüncüsü ise her koşulda onlara iyilikseverlik göstermek ve hem yaşarken hem de ölümlerinden sonra onların vasiyetlerini korumaktır.¹⁰⁶

Bu erdemlere karşılık olarak Tusî, erdemsizlik olarak kabul ettiği anne babaya itaatsizliği de üç gruba ayırmıştır: Birincisi, sevgi eksikliği, söz ve hareketler ile onlara karşı incitici eylemlerde bulunmak; ikincisi, cimrilik yaparak, onların geçimi konusunda sıkıntı yaratmak ve bu konuda onları incitmek; üçüncüsü ise hayatta iken ya da ölümlerinden sonra şefkatsizlik göstererek ya da onların nasihatlerini hor görerek onlara ihanet etmektir.¹⁰⁷

Netice itibariyle düşünürlerin anne baba hakkına riayet adabı konusunu İslam'ın ortaya koyduğu hususlar çerçevesinde ve dönemin kültür ve anlayışları bağlamında ele aldığımızı görüyoruz.

2.9. Kız Çocuklarının Eğitimi

Klasik ahlak eserlerinde düşünürlerin çocuk eğitimi ile ilgili olarak şimdiye kadar ortaya koyduğumuz konu ve görüşler erkek çocukları içindi. Orta Çağ'daki kız çocukları ve kadına dair gerek düşünsel gerekse de sosyolojik bakış açısı göz önüne alındığında kız çocuklarının her açıdan ikinci planda kaldığı görülmektedir ki klasik ahlak eserlerinde de bu durum görülmektedir. Buradan hareketle İbn Miskeveyh kız çocuklarının eğitimine hiç değinmemiştir. Görüşlerini ele aldığımız düşünürlerden Tusî bu konuda görüş serdetmiştir. O, çocuk eğitimi ile ilgili bazı hususları ele aldıktan sonra bunların erkek çocukları için olduğunu belirtip kız çocukları konusunda da bu şekilde onlara uygun ve layık olanın uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre bir kız çocuğu, eve bağlılık, örtünme, ağırbaşlılık, iffet, hayâ ve kadınlarla ilgili anlatılan diğer hususlar konusunda yetiştirilmelidir. Tusî'ye göre kız çocukları okuma ve

¹⁰⁴ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 225; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 170.

¹⁰⁵ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 224; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 169-170.

¹⁰⁶ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 224; Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 170; Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 322.

¹⁰⁷ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 224.

yazmadan menedilmeli, onlara kadınlara uygun olan sanatlar öğretilmeli ve ergenlik dönemine eriştiklerinde ise evlendirilmelidirler.¹⁰⁸

Devvânî, kız çocuklarının eğitiminde onların durumuna uygun olan bir yolla ev ve ailenin gerektirdiği hususlar, eve bağlanma, ev işleri, örtünme, iffet, hayâ ve kadınlara ait özelliklerin sevdirelerek öğretilmesi gerektiğini belirtir. O, kız çocuklarına uygun olan meslek ve becerilerin öğretilmesi gerektiğini ifade ederken Tusî gibi onların okuma ve yazmadan menedilmesi ve ergenlik dönemine girdiğinde gecikmeden dengi ile evlendirilmesi gerektiğini de belirtir.¹⁰⁹

Kız çocuklarının eğitimi konusunda Kınalızâde de aşağı yukarı Tusî ve Devvânî'nin söylediklerini tekrar eder. Kızların okuma yazmadan menedilmesi hususunda ise onun kafası biraz karışıktır. O, Tusî'nin, kızların okuma ve yazmadan menedilmesi gerektiğini, yazdığını oysa diğer alimlerin okumaktan değil sadece yazmaktan alıkonulması, dinin vaciplerinin, şeriatın sünnet ve hükümlerinin özellikle de kadınlara ait hallerin onlara öğretilmesi gerektiğini söylediklerini ifade ederek bu konuda Tusî ve Devvânî'ye göre biraz daha olumlu tavır sergiler. O bu konudaki görüşlerini desteklemek için "*ilim öğrenmek her erkek ve kadın Müslümana farzdır,*" hadisi ile İslam dünyasında yetişmiş bazı Müslüman kadın alimleri örnek verir.¹¹⁰

Kınalızâde, kızların evliliği hususunda diğer düşünürler gibi, ergenlik çağına girince ertelenmeden dengi ile evlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, evlendikten sonra damadın anne babası yanlarında ise onlarla iyi geçinmesi, arsızlık etmemesi ve gönül kırmaması gerektiğini belirtir.¹¹¹ Kız çocuklarının ergenliğe girer girmez evlendirilmesi, eğitilmesine dair olumsuz tavrın dini bir yönü olsa da bu konu genel olarak kültürel ve toplumsal değerler ile ilgili bir husustur. Kız çocuklarının erken dönemde evlendirilmesi, eğitimden mahrum edilmesi ise günümüzdeki gelişmiş toplumlarda hem kültürel hem de yasal olarak kabul gören bir husus değildir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda klasik İslam ahlak felsefesine dair eserlerde çocuk terbiyesine dair düşünürlerin görüşlerini ele aldık. Burada elde ettiğimiz bilgiler ışığında düşünürlerin bazı görüşlerinin önemli olup günümüzde de hala geçerli olduğu, bazı görüşlerinin de dönemlerinin anlayışını yansıttığını ve günümüzde geçerliliğini yitirdiğini müşahede ettik.

¹⁰⁸ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsırî, 215.

¹⁰⁹ Celâleddîn Devvânî, Ahlak-ı Celâlî, 163-164.

¹¹⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 329.

¹¹¹ Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, 330.

Düşünürler çocuğun eğitiminin doğumla birlikte başladığını öne sürmüşlerdir. Hatta Tusî bu süreci biraz daha öne çekerek anne babanın evliliğe yetkinliği ile de ilişkilendirir. Zira çocuğun yetiştirilmesinde en büyük sorumluluk anne ve babaya düşmektedir. Anne ve babanın yetkinliği ile eğitim seviyesi çocuğun gelişimi ve terbiyesi açısından çok önemlidir. Aynı şekilde çocukların eğitiminin erken yaşlarda başlaması da eğitimin etkisi bakımından dikkate değer bir husustur.

Ahlak düşünürlerinin çocuk eğitiminde vurguladığı bir husus da rol modelidir. Zira ilk çocukluk döneminin en belirgin özelliklerinden birisi de taklittir. Bu dönemde çocuk sürekli anne babasının yaptıklarını bilinçsizce taklit eder ve bu davranışları farkında olmaksızın alışkanlık haline getirmeye başlar. Bu eserlerde anne ve babanın çocuğun yanında davranışlarına dikkat etmeleri ve zararlı kişi ve ortamlardan uzak durmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Çocuk eğitiminde önemli konulardan biri de ödüldür. Günümüzde de çocuk eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda doğru davranışların kazandırılmasında pekiştiricilerin ve ödüllerin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ben merkezî bir anlayışa sahip olan çocuk, ödülü alabilmek için istenilen davranışa yönelir. İlk başlarda ödül kazanmak için sergilenen bu davranışlar zaman geçtikçe, yaş ilerledikçe davranış haline gelir. Ahlak düşünürleri de eserlerinde çocuğun iyi ve güzel davranışlarının ödüllendirilmesi kötü davranışlarının ise cezalandırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Buradaki ceza vurgusu günümüz eğitim anlayışına uygun değildir.

Müelliflerimizin eserlerinde belirttiği bir başka önemli konu da çocuğa dini ve ahlaki terbiyenin yanında ilmi ve mesleki eğitimin de verilmesi gerektiğidir. Buna göre ilmi ve mesleki eğitim önemlidir. Onlar, çocuğun yetenekli olduğu alanda uzmanlaşarak ileride para kazanacağı mesleği de icra etmesi gerektiğini vurgulamışlardır ki bu konu günümüzde bile çok ihmal edilen bir husustur. Ayrıca müelliflere göre önce ahlaki eğitim daha sonra da ilmi, felsefi ve meslek eğitimi verilmelidir.

Ahlak düşünürlerinin, yeme-içme, oturup kalkma, konuşma gibi hususları genel itibarıyla “âdâb-ı muâşeret” denilen genel ahlak kuralları bağlamında ele aldıkları görülmektedir. Ancak beslenme, oyun, konuşma gibi bazı hususlarda ortaya konulan bazı ilkelerin dönemin anlayışını yansıtıp günümüzün bilim ve eğitim anlayışına ters olduğu müşahede edilmiştir. Bunlardan biri çocukların, tatlı, meyve özellikle de et ürünlerini az tüketmelerine dair görüşlerdir. Oysa çocuğun fiziksel, biyolojik ve psiko-motor açıdan gelişimi açısından gerekli vitamin ve proteinleri alması için özellikle meyve ve et tüketimi önemlidir.

Düşünürler, konuşma adabı hususunda çocukların az konuşması, büyüklerinin yanında sadece kendilerine sorulan sorulara cevap vermesi ve gerekmedikçe konuşmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu düşünce de günümüz eğitim anlayışına uymamaktadır. Çünkü çocukluk zamanının “özerklik” denilen dönemin en belirgin özellikleri çocuğun çok meraklı ve her şeyi kendi başına yapma isteği içinde olması dolayısıyla karşılaştığı şeyler hakkında sürekli soru sormasıdır. Bu dönemde olan çocuğa sosyal ortamlarda söz hakkı tanımamak, onu başkalarının yanında susturmaya çalışmak çocuğun özgüven duygusunu zedeleyebilir ve böylece çocuk kendini değersiz hissedebilir.

Düşünürlerin çocukların az oyun oynamasına dair düşüncelerinin de günümüz eğitim ve pedagoji anlayışına uygun olmadığı görülmektedir. Oysaki bugün çocukların eğitiminde oyun vazgeçilmez bir faaliyettir. Özellikle uygulamalı derslerde en çok başvurulan yöntemlerden biri de oyundur. Oyun çocuk için hem bir eğitsel ve sosyalleşme faaliyeti hem eğlence hem de stres ve yorgunluğu atan bir aktivitedir.

Uyku konusunda düşünürler, çocukların gündüz hiç gece de çok uyumamaları gerektiği şeklinde görüş serdetmişlerdir. Oysaki günümüzde öğle vakti kısa bir uykunun vücudu dinlendirdiği bilinen bir husustur. Bunun yanında yetişkinler için ideal uyku süresi günde yedi-sekiz saat iken çocukların uykuya olan ihtiyacı ise daha fazladır.

Bakım ve giyim konusunda düşünürler çocukların süslü elbiseler giymemesi ve saçlarına bakım yapmamaları yönünde görüş ortaya koymaktadırlar. Oysa süslü, renkli ve canlı elbiseler çocuğun ilgisini çekip onu mutlu ettiği için günümüzde daha çok tercih edilmektedir. Çocuk için saç bakımı da hem hijyen hem de sosyal hayat açısından yapılması gereken bir iştir.

Klasik eserlerde çocuk eğitimi ile ilgili olarak dikkat çeken hususlardan biri de düşünürlerin dini eğitime çok az yer vermesidir. İbn Miskeveyh, bu konuya hiç değinmezken diğerleri de sadece birkaç cümle ile farz, sünnet, vb. dini hükümlerin öğretilmesi ile namaz öğretimine değinmişlerdir.

Tusî'nin, İslam'da kesin olarak yasaklanmasına rağmen, eserinde “içki içme adabı” diye bir başlık altında içki içmenin usul ve kurallarını anlatması da ilgi çekici bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Ahlak düşünürleri çocuk eğitimi konusunda anlattıkları konuların erkek çocuklar için olduğunu belirterek kız çocuklarına ise kadınlara dair bazı hususların öğretilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Düşünürler genel olarak kız çocuklarına okuma yazmanın bile öğretilmemesini tavsiye etmişlerdir. Bunun yanında kızların buluğa erer ermez evlendirilmesi

gerektiği de belirtilir. Bu durum, dönemin kadınlara olan yaklaşımının bir ürünüdür. Günümüzde ise belirtilen hususlar hem yasal değil hem de kadın erkek eşitliğini zedeleyen bir anlayış olarak görölmektedir.

Klasik İslam ahlak felsefesi eserlerinden dört tanesi ile sınırlı olarak ele aldığımız çocuk terbiyesi, diğer başka İslam ahlak eserleri ile beraber incelenerek geleneksel dönemdeki çocuk terbiyesi ile günümüzün eğitim anlayışı bağlamındaki çocuk eğitimi karşılaştırmalı ve daha detaylı bir şekilde başka bir çalışmanın konusu olabilir. Böylece İslam düşüncesinde çocuk eğitimi konusu daha açık bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

K. Kerim. *Diyanet Vakfı Meali*. Erişim 22.09.2024. <https://www.kuranmeali.com>.

Ay, Mehmet Emin. “Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”. *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*, ed. İbrahim Canan. 361-374. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Aydın, Mehmet Zeki. “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluklar”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12, (2021), 47-78.

Aytürk, Nihat. *Sosyal Davranış ve Protokol*. Ed. Nihat Aytürk-Adili Sadık Bahçe. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2019.

Bayraktar, Faruk. “Eğitimde Disiplin, Dayak ve Ceza Üzerine”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1, (1994), 97-107.

Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi-Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yayınları, 1995.

Bilici, Sabiye-Köksal, Eda. *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları*. Ed. Nevin Şanlıer. Ankara: Halk Sağlığı Kurumu, 2013.

Buhari, Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullah el-Cûfi. *Sahîh-i Buhârî*. Çev. Abdullah Fevzi Kocaer. İstanbul: İmaj Yay., 2004.

Çağrııcı, Mustafa. “Tedbîrü'l-menzil”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/261-262. İstanbul: TDV Yay., 2011.

Çelebi, Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı Alâî*. Sad. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yay., 2020.

Devvânî, Celâleddîn. *Ahlak-ı Celâlî*. Çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay., 2020.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as Es-Sicistanî. *Sünen-i Ebu Davud*. (Sünen-i Ebu Davud Tercüme ve Şerhi içinde). Çev. Hüseyin Kayapınar-Necati Yeniçel. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1987.

Gander, Mary J.-Gardiner, Harry W. *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Haz. Bekir Onur, çev. Ali Dönmez-Nedim Çelen-Bekir Onur. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Gövsa, İbrahim Alaettin. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınevi, 1998.

İbn Miskeveyh. *Tehzibu'l-Ahlâk*. Çev. A. Şener-İ. Kayaoğlu-C. Tunç. İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2017.

Kazıcı, Ziya-Ayhan, Halis. "Tâlim ve Terbiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 39/515-523. İstanbul: TDV Yay., 2010.

Koçyiğit, Sinan-vd., "Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun." *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, (2007), 324-342.

Küçüköğlü, Adnan. "Öğretimle İlgili Temel Kavramlar". *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. Semra Güven-Mehmet Arif Özerbaş. 2-31. Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Oflaz, Abdulhalim. "Çocuk Eğitimi/Terbiyesinde Nebevî Metod". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, (2017), 287-306.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksisda Matbaası, 2000.

Sağlam, İsmail. "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2, (2002), 167-190.

Şimşek, Eyüp. "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4, (2004), 207-220.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve es-Sülemî. *Sünen-i Tirmizi*. Çev. Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.

Topaloğlu, Bekir. "Rab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/372-273. İstanbul: TDV Yay., 2007.

Tusî, Nassîruddin. *Ahlâk-ı Nâsirî*. Çev. A. Gafarov, Z. Şükürov. İstanbul: Litera Yay., 2021.

Yalın, Salih. "İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tûsî ve Kınalızâde Örneği". *Journal of Islamic Research* 30/3, (2019), 479-494.

Yavuz, Kerim. *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992.